

ISSN 2347-6834

International Registered and Recognized
Research Journal Related to Higher Education for all Subjects

INDO GLOBAL RESEARCHERS

(UGC Approved, Refereed & Peer Reviewed Research Journal)

Year - VI, Issue - XII, Vol. - I

Impact Factor 5.90
(GRFI)

May 2019 To Oct. 2019

EDITOR IN CHIEF

DR. BALAJI KAMBLE

[Handwritten signature]

[Handwritten text]

Issue: XII, Vol. I

IGR

IMPACT FACTOR
5.90

ISSN 2347-6834
May 2019 To Oct. 2019

INDEX

Sr. No	Title for Research Paper	Page No
1	A Correlative Study of Climate Changes and Solar Activity Dr. C. J. Kadam	1
2	New Species of the Genus Phoreiobothrium Honaliece From Charcharias Actus at Murud-Janjira M.S., East Coast of India. D.H. Jadhav, M.N. Kolpuke	6
3	भारतीय अर्थव्यवस्था में चर्मकार समाज का महत्व कु. चंदा अनंतराव बोरकर, डॉ. करमसिंग रजपूत	9
4	जागतिकीकरण आणि भारतीय अर्थव्यवस्थेतील स्थित्यंतरे डॉ. बळीराम पी. लहाने	19
5	नांदेड जिल्हयातील अनुदानित महाविद्यालयीन ग्रंथालय व्यवस्थापनात आऊटसोर्सिंगचा अभ्यास महावीर महादेवराव कटके, डॉ. बालाजी निवृत्ती ढाकणे	28
6	रा.रं.बोराडे यांच्या कथासाहित्यातील संवाद डॉ. त्र्यंबक धरणे	32
7	कुसुमाग्रज यांच्या कवितेतील समाजवास्तव डॉ. काकासाहेब रामराव सुरवसे	36
8	अरुण साधू यांच्या राजकीय कांदबऱ्यांचा चिकित्सक अभ्यास डॉ. अनिल सुग्रिव कांबळे	41
9	अनुसुचित जातीच्या समस्या डॉ. पांडुरंग किसनराव मगर	51
10	काशिराम यांचे सामाजिक कार्य भागवत वीर	55

(Signature)

PRINCIPAL
Govt. College of Arts & Science
Aurangabad

जागतिकीकरण आणि भारतीय अर्थव्यवस्थेतील स्थित्यंतरे

डॉ. बळीराम पी. लहाने

सहसंचालक, उच्च शिक्षण,
नांदेड विभाग, नांदेड, जि. नांदेड

प्रस्तावना :-

दिनांक ०४ मे १९९१ रोजी 'द इॅकॉनॉमिस्ट' ह्या पत्रिकेतून तत्कालीण भारतीय अर्थव्यवस्थेतील परिस्थितीचे वर्णन प्रकाशित करण्यात आले. सदरील पत्रिकेच्या मुखपृष्ठावर 'बंद पिंजऱ्यातील सिंहाचे' चित्र छत्रविण्यात आले होते. त्याचे कारण म्हणजे या पत्रिकेला तत्कालीण भारतीय अर्थव्यवस्थेत निर्माण झालेले आर्थिक संकट दाखवायचे असेल असे वाटते. तसेच पत्रिकेतून भारताचे भविष्य संकटात सापडले असून भुतकाळात कधी असे घडले नव्हते, अशी खंतही व्यक्त करण्यात आली. भारतात निर्माण झालेल्या आर्थिक संकटाला पत्रिकेने भारतातील नोकरशाही आणि परवाना पध्दतीस कारणीभूत मानले. पुढे पत्रिकेतून 'आता निवडणुका होणार'.....'सत्तेवर येणाऱ्या सरकारला आर्थिक संकटाला सामोरे जावे लागणार''कदाचित

सरकारला हे आर्थिक संकट बाध्य ठरणार'..... असाही अंदाज व्यक्त करण्यात आला. आणि वास्तविक पाहता भारताची तत्कालीण वित्तीय परिस्थिती देखील अत्यंत प्रतिकूल होती. इ.स. १९८० मध्ये जागतिक पातळीवर तेलाचे दर वाढल्याने आयात निर्यातीचा मेळ घालणे भारताला अधिकाधिक अवघड होऊन बसले होते. इ.स. १९८५ ते १९८८ या तीन वर्षांच्या काळात १८०० कोटी डॉलर्स खर्च करून युध्दसामग्री आयात करण्यात आली. आयात निर्यातीतील तुट भरून काढण्यासाठी शासन परकीय बँकावर अवलंबून राहू लागले. त्याचा परिणाम म्हणुन आपले परकीय कर्ज १९८५ ते १९९१ या काळात ४१०० कोटी डॉलर्स वरून ७००० कोटी डॉलर्स म्हणजे एकुण राष्ट्रीय उत्पन्नाच्या २५ टक्क्यांपर्यंत वाढले. त्यामधील बहुतेक कर्ज अल्पमुदतीचे आणि काही 'भाग' (शेअर्स) हे अनिवासी भारतीयांनी तीन वर्षांसाठी ठेवलेल्या ठेवींचे

होते. एप्रिल १९९१ मध्ये जागतिक बँकेने भारतास कर्ज देणाऱ्या राष्ट्रांची बैठक घेऊन, भारतने जागतिक बँकेच्या अटी मान्य केल्याशिवाय त्यांना कुठल्याही राष्ट्रांकडून कर्ज दिल्या जाऊ नये, असे सांगितले. जागतिक बँकेच्या या धोरणांमुळे कर्जदाराची विश्वासार्हता ठरविणाऱ्या आंतरराष्ट्रीय संस्थानी (Rating Agencies) भारताची विश्वासार्हता कमी झाल्याचे जाहीर केले. त्यामुळे एप्रिल ते जून १९९१ या कालावधीत अनिवासी भारतीयांनी देशातून ९५.२ कोटी डॉलर्सच्या ठेव्या काढून घेतल्या. याच कालावधीत देशात लोकसभा निवडणुका झाल्या. श्री. पी.व्ही. नरसिंहराज यांच्या नेतृत्वाखाली भारतीय राष्ट्रीय काँग्रेस (INC) सत्तेवर आले. २१ जून १९९१ रोजी श्री. पी.व्ही. नरसिंहराव यांनी देशाचे पंतप्रधानपद स्विकारले. देशाचे आर्थिक संकट दुर करण्यासाठी या नवीन शासनाने 'रिझर्व्ह बँक ऑफ इंडिया' (RBI) कडील ६७ टन सोने विकून परकीय चलन मिळविले. परंतु त्यातूनही प्रश्न सुटला नाही त्यामुळे भारतास जागतिक बँकेला शरण जाऊन त्यांच्या सर्व अटी मान्य कराव्या लागल्या. त्यांच्या अटीनुसार भारतीय रुपयाचे डॉलरच्या तुलनेत २० टक्क्यांनी अवमुल्यन करावे लागले आणि वित्तीय व औद्योगिक धोरणात बदल करण्याचे मान्य केल्याने भारतास आंतरराष्ट्रीय नाणेनिधीकडून ३ लक्ष ३६ कोटी डॉलर्स कर्ज प्राप्त झाले.

जागतिक बँकेनुसार भारताच्या वित्तीय व औद्योगिक क्षेत्रातील धोरणात जे बदल सुचविण्यात आले होते त्यांची अंमलबजावणी करण्यासाठी देशाचे तत्कालीण अर्थमंत्री व सद्यकालीन पंतप्रधान श्री डॉ.मनमोहन सिंग २४ जुलै १९९१ रोजी संसदेत उभे राहिले. तेव्हा त्यांनी एक नवीन वित्तीय व औद्योगिक धोरण संसदेसमोर

सादर केले, ज्यात जागतिक बँकेच्या अटीची पूर्तता करण्यात आली होती. हे नवीन धोरण बहुमताने पास झाले. त्यास काँग्रेस सोबत भाजपाने देखील पाठिंबा दर्शविला. परंतु डाव्या पक्षांनी त्यास विरोध केला. ह्या नवीन धोरणास देशातील अनेकांनी 'नवीन आर्थिक सुधारणा' (New Economic Reforms) असे नाव दिले. दुसऱ्यांच्या दबावाखाली घेतलेल्या निर्णयाला पांघरुण घालून स्वतःच्या स्वार्थ आणि मोठेपणासाठी सत्यास लपविणे, मग यापेक्षा आपल्यासाठी दुर्देव काय असेल ? हेच या ठिकाणी म्हणावं लागेल. कारण जागतिक बँकेच्या सर्व अटी मान्य करून नवीन आर्थिक धोरण स्वीकारणे म्हणजे त्या नवीन आर्थिक सुधारणा नसून तो एक कराररूपी 'तह' होय, हेच या ठिकाणी स्पष्ट होते. आणि तह तेंव्हाच केला जातो, जेव्हा एखाद्याच्या तुलनेत दुसरा कमजोर असेल. मग त्यावेळेस तर भारताची आर्थिक स्थिती ही अत्यंत नाजूक होती हे वरील सर्व आर्थिक घडामोडीवरून लक्षात येते. म्हणून या 'तह' रूपी करारातून भारतास जागतिक बँकेच्या सर्व अटी मान्य कराव्या लागल्या आणि देशाला आपल्या अर्थव्यवस्थेत जागतिकीकरण, खाजगीकरण आणि उदारीकरणाची प्रक्रिया सुरु करावी लागली हेच यातून स्पष्ट होते.

जागतिकीकरणाचा अर्थ :-

"जागतिकीकरण म्हणजे जागतिक अर्थव्यवस्था आणि एखाद्या विशिष्ट देशाची अर्थव्यवस्था यांच्या एकत्रीकरणाची प्रक्रिया होय. जागतिकीकरणाच्या प्रक्रियेत वस्तु व सेवांच्या मुक्त व्यापारावर भर दिला जातो. त्यामुळे जागतिकीकरण म्हणजे वस्तु आणि सेवांच्या व्यापारात वेगाने होणारी वाढ आणि जागतिक बाजारपेठेची निर्मिती होय."

(Signature)

PRINCIPAL

Govt. College of Arts & Science
Aurangabad

जागतिकीकरणाच्या माध्यमातून भारतीय अर्थव्यवस्थेत इ. स. १९९१ पासून खुल्या जागतिक व्यापारास प्रोत्साहन देणे, ५१ टक्क्यांपर्यंत थेट विदेशी गुंतवणुकीस (FDI) प्रोत्साहन देणे, निर्यातक्षम उद्योगांत १०० टक्क्यांपर्यंत विदेशी गुंतवणुकीस मान्यता देणे, आयातीवरील प्रशुल्क घटविणे, पारदर्शी खुल्या व्यापारास प्रोत्साहन देणे, देशाच्या अर्थव्यवस्थेचा जागतिक अर्थव्यवस्थेशी एकात्मता साधण्याचा प्रयत्न करणे, इ. आर्थिक धोरणे स्वीकारावी लागली. तसेच शासनाकडून रवाना घेण्याची पध्दती सुध्दा रद्द करण्यात आली. त्यामुळे कुठल्याही उद्योजकांना कोणत्याही धंद्यात आणि व्यवसायात प्रवेश करण्याची संधी मिळाली परंतु, एखाद्या धंद्यातील सर्व अधिकार एकाच उद्योजकाच्या हातात एकटवु नये यादृष्टीने नेहरुजींच्या काळापासून आंमलात असलेल्या मक्तेदारी नियंत्रण कायद्यास (MRTP) रद्द करण्यात आले. तसेच प्रत्यक्ष करांमध्ये करमुक्त उत्पादनाच्या मर्यादेत वाढ करून करांचे दर कमी करण्यात आले, संपत्ती कर रद्द करण्यात आला, भांडवलावरील नफ्यावर असणाऱ्या करात मोठ्या प्रमाणात कपात करण्यात येऊ लागली. पुढे इ. स. १९९५ मध्ये स्थापन झालेल्या W.T.O. च्या तत्वाचे सुध्दा पालन भारतास करावे लागले आहे. यावरून लक्षात येईल की, जागतिकीकरणाच्या प्रक्रियेत भारतातील आर्थिक धोरणे उद्योग आणि सेवाक्षेत्रासाठी किती मोठ्या प्रमाणात अनुकूल आणि लवचिक झाली आहेत.

जागतिकीकरणाची फलश्रुती

जागतिकीकरणामुळे भारतीय अर्थव्यवस्थेतील काही प्रमुख क्षेत्रात स्थितंतरे निर्माण झाली आहेत त्याचा थोडक्यात आढावा पुढील प्रमाणे घेता येईल.

१) एकुण देशांतर्गत उत्पादन वृद्धीदरात (GDP) वाढ, परंतु

भारतात इ.स. १९९१ पासून जागतिकीकरणाची प्रक्रिया सुरु झाली. २० व्या शतकाच्या उत्तरार्धात सुरु झालेल्या ह्या प्रक्रियेमुळे २१ व्या शतकाच्या सुरुवातीस खऱ्या अर्थाने प्रभाव दिसू लागला. इ.स. १९८०-८१ ते १९९०-९१ या दशकात GDP वृद्धीदर ५.६% होता त्यापुढील दशकात म्हणजे इ.स. १९९०-९१ ते २०००-०१ (जागतिकीकरणाचा काळ) या दशकात सुध्दा GDP वृद्धीदर ५.६% इतका कायम राहिला. परंतु इ.स. २०००-०१ ते २०१०-११ ह्या दशकात तो सररासरी ८ टक्क्यांपर्यंत पोहोचला आहे, हे आपणास मान्य करावे लागेल. इ.स. २००८ मध्ये भारतातील सरासरी दरडोई उत्पन्न १०८० डॉलर्स पर्यंत वाढले, देशातील साक्षरता दर २०११ पर्यंत ७५% झाला. ह्या बाबी भारतासाठी गौरवपूर्ण असल्या तरी भारतात अजूनही कुपोषण, दारिद्र्य, बेकारी, गलिच्छवस्त्या, प्लॅस्टिक घनकचऱ्याचा प्रश्न, भ्रष्टाचार, पिण्याच्या पाण्याचा प्रश्न इ. अनेक समस्या उग्र रूप धारण करीत आहेत.

- १) अलिकडेच प्रकाशित झालेल्या डॉ. सी.एन.सक्सेणा समितीच्या अहवालानुसार देशातील ग्रामीण भागात दारिद्र्यरेषेखाली जीवन जगणाऱ्यांचे प्रमाण अजूनही ५० टक्क्यांपर्यंत आहे हे स्पष्ट झाले आहे.
- २) 'सिटीझन्स अलायन्स अगोव्हर्नन्स मॉड्युलरीशन' या स्वयंसेवी संस्थेच्या पुढाकारातून नांदी फाऊंडेशनच्या वतीने कुपोषणाबाबत जानेवारी २०१२ मध्ये एक अहवाल सादर करण्यात आला आहे. नांदी फाऊंडेशनच्या वतीने देशातील

झारखंड, मध्य प्रदेश, बिहार, उत्तरप्रदेश, राज्यस्थाण आणि उडिसा या सहा राज्यातील १०० निवडक जिल्ह्यात कुपोषणाबाबत सर्वेक्षण करण्यात आले. या अहवालानुसार सहा राज्यातील १०० जिल्ह्यांत १ ते ५ वर्षाखालील ४२% मुले कुपोषित, ९२% मातांना पोषणा बाबत नसलेली माहिती आणि ५९% मुलांना खावे लागणारे निकृष्ट अन्न; अशा चिंतनीय बाबी समोर आल्या आहेत. ही चिंतनीय बाब लक्षात घेऊन देशाचे पंतप्रधान आणि जागतिकीकरणाचे प्रवर्तक श्री. डॉ. मनमोहन सिंग यांनी कुपोषण देशाला 'राष्ट्रीय कलंक' आहे, असे उद्गार काढले. आणि नेहमी आर्थिक धोरणावर आणि औद्योगिक नितीवर बोलणारे भांडवलवादी अर्थशास्त्रज्ञ व देशाचे पंतप्रधान श्री. डॉ. मनमोहन सिंग यांनी इतिहासात पहिल्यांदाच "शिक्षण, आरोग्य, मलनिःसारण, सामाजिक स्वास्थ्य, पिण्याचे पाणी आणि पोषण अशा एकमेकांत गुतलेल्या सर्व मुद्दयांचा विचार करुन त्यानुरूप मोहिमांची आखणी करावी लागेल" असा समाजवादी दृष्टीकोण मांडला.

३) देशात जागतिकीकरणाच्या प्रक्रियेतून जलद औद्योगिकीकरण आणि त्यातून शहरांचे विस्तारीकरण वाढत चालले आहे. परंतु शहरीकरणाच्या नावाखाली झोपडपट्टी व गलिच्छ वस्त्या निर्माण होत असुन त्यातून अनेकविध सामाजिक समस्या, गुन्हेगारी, आरोग्याचे प्रश्न निर्माण होत आहेत. शहरीकरणाच्या नावाखाली शहरे बकाल आणि गलिच्छ होत चालली आहेत.

४)

देशातील प्रत्येक शहरात प्लॅस्टिक घनकचऱ्याचा प्रश्न दिवसेंदिवस उग्र रूप धारण करीत आहे. भारताच्या वाढत्या आर्थिक विकासाबरोबर देशात भ्रष्टाचार दिवसेंदिवस उग्र रूप धारण करीत आहे. स्वातंत्र्याच्या ६५ वर्षांच्या इतिहासात पहिल्यांदाच भ्रष्टाचाराच्या आरोपाखाली चार विद्यमान खासदार, दोन केंद्रीय कॅबिनेट मंत्री आणि अनेक उद्योजक जेरबंद झाली. देशात मागील काळात भ्रष्टाचाराची अनेक प्रकरणे समोर आली आहेत. देशातील वाढत्या भ्रष्टाचारामुळे आंतरराष्ट्रीय पातळीवर देशाची नाचककी झाली आहे. त्याचबरोबर श्री. अण्णाहजारे यांच्या माध्यमातून लोकांच्या कल्याणासाठी आणि देशातील भ्रष्टाचाराला आळा घालण्यासाठी जो लोकपाल विधयकासाठी लढा उभारला गेला, त्यास शांतीप्रिय मार्गाने मिळालेला असंख्य लोकांचा पाठिंबा ह्याकडे दुर्लक्ष करुन चालणार नाही. आंतरराष्ट्रीय स्तरावर Transparency International या संस्थेच्या वतीने ठरविल्या जाणाऱ्या ईमानदार देशाच्या यादीत भारताचे स्थान २०११ मध्ये ९४ पर्यंत खाली घसरले. ते स्थान २००७ मध्ये ७२ आणि २०१० मध्ये ८७ असे होते.

बहुराष्ट्रीय कंपण्यांचे वर्चस्व :-

नवीन अर्थिक धोरणानुसार थेट विदेशी गुंतवणूकीस (FDI) ५१% पर्यंत मिळालेली सुट तसेच निर्यातक्षम उद्योगात १०० % विदेशी गुंतवणुकीस मिळालेली मान्यता यामुळे देशातील अनेक लहान मोठ्या कंपण्यांनी बहुराष्ट्रीय कंपण्यामुळे गुडघे टेकले आहेत.

(Signature)

देशात आज प्रत्येक क्षेत्रात बहुराष्ट्रीय कंपण्यांनी शिरकाव केला आहे. परकीय भांडवलाच्या माध्यमातून भारतातील कंपण्यांचे विलिणीकरण व खरेदी या संदर्भात शासन अधिकृत माहिती प्रसिध्द करित नाही. परंतु अनधिकृत बातम्यांवरून परकीय भांडवलापैकी बहुतेक भांडवल भारतीय उद्योग ताब्यात घेण्यासाठी वापरले जात आहे, असे स्पष्ट होते. 'हिंदुस्थान युनिलिक्डर' या बहुराष्ट्रीय कंपनीने इ.स. १९९४ मध्ये 'टाटा ऑईल मिल' आणि इ.स. १९९५-९६ मध्ये 'लक्मे' कंपनी खरेदी केली. जर MRTP अॅक्ट शिथिल झाला नसता तर हे शक्य झाले नसते. त्यानंतर हे सत्र जोरात सुरु होऊन भारतातील 'पार्ले' कंपनी 'कोकाकोलाने', 'ड्युक' कंपनी 'पेप्सी' या बहुराष्ट्रीय कंपण्यांनी विकत घेतल्या. २१ व्या शतकातील पहिल्या दशकात तर 'हिंदुस्थान युनिलिक्डर' या बहुराष्ट्रीय कंपनीने संपुर्ण भारतावर अधिराज्य प्रस्थापित केले आहे. तसेच बहुराष्ट्रीय कंपण्यांनी ज्या कंपण्या विकत घेतल्या त्या विकणाऱ्यांना फार थोडी रक्कम दिली जाते. कारण सौदे मोठ्या रक्कमेचे असतील तर SEBI ने ठरविल्या प्रमाणे त्यांचे जाहिर सौदे करावे लागतील आणि त्यामुळे त्यांची माहिती जाहीर होईल. बहुराष्ट्रीय कंपण्या देशातील जहान-लहान कंपण्या विकत घेऊन आपले क्षेत्र वाढवत आहेत. सौदे छोट्या रक्कमेचे असल्याने शासकीय यंत्रणा व लोकांचे त्याकडे लक्ष जात नाही. देशात आज अन्न प्रक्रिया, सौंदर्यप्रसाधने, इलेक्ट्रॉनिक्स, वाहतुक, औषधी वस्तु उत्पादने इ. क्षेत्रात बहुराष्ट्रीय कंपण्यांनी शिरकाव केल्याने देशातील लघुउद्योग, मध्यम उद्योग व गावागावातील कुटीर उद्योग ह्यांचा न्हास होत आहे.

तसेच भारतातील स्थानिक बँका परदेशी कंपण्यांना कर्ज पुरवठा करित असलेल्या अनेक बाबी

मध्यंतरीस उघडकीस आल्या आहेत. अ) 'लाफार्ज' या MNCs ने नोव्हेंबर १९९९ मध्ये ५५० कोटी रुपयास 'टाटा इंडस्ट्रिज स्टील' कंपनी विकत घेतली. त्यातील २१५ कोटी रुपये ICICI व इतर रक्कम SBI आणि HDFC बँकेकडून कर्जाने घेतली. ब) ऑक्टोबर १९९८ मध्ये इलेक्ट्रोलक्स ए.बी. ह्या MNCs ने White Goods Business मध्ये 'व्होल्टाज' चा ७५% भाग खरेदी केला.त्यासाठी त्यांना १६० कोटी रुपये लागले. त्यातील १०० कोटी रुपये ICICI या वित्तीय संस्थेकडून मिळाले. याचा अर्थ असा की, कंपण्या भारतातल्याच

पैसा भारतातलाच आणि मालकी परकीयांची ! मग हे दुसरे पारतंत्र्य नव्हे का ? असा प्रश्न आपल्या समोर उभा राहतो.

भारतीय संस्कृतीचे विकृतीकरण :-

सध्याचे युग हे 'जाहिरातीचे युग' समजले जाते. जागतिकीकरणाच्या प्रक्रियेत जाहिरातीचे महत्व इतक्यासाठीच आहे की, उद्योजकाला आपली उत्पादने ही प्रिंट आणि इलेक्ट्रॉनिक्स मिडीयाच्या माध्यमातून थेट लोकांपर्यंत नेण्यास मदत होते. त्यातून ग्राहक प्रभावित होऊन त्यांच्या वस्तू उत्पादनाला चांगली मागणी निर्माण व्हावी आणि वस्तुचा खप वाढवा एवढ्या साठीच जाहिरातीचे महत्व असते. परंतु या जागतिकीकरणाच्या काळात जाहिरातीच्या स्पर्धेमुळे त्यातील 'लैंगिगता' आज एका अभुतपूर्व टोकाला पोहोचली आहे. नफ्याच्या आशेने स्त्रिया शरीराचे विचित्र पध्दतीने प्रदर्शन होत असलेले दिसून येत आहे. निरनिराळे रिअॅलिटी शो, फेस्टीवल्स, चित्रपट, फॅशन शो, यांचा देखील हाच उद्देश दिसून येतोय. ह्यामुळे निश्चितच भारतीय सांस्कृतीक मुल्यांचा ज्हास होत आहे. सिनेमा, टि.व्ही. , इंटरनेट च्या माध्यमातून संस्कृतीचे

[Signature]

संवर्धन होणे तर सोडून द्या . परंतु सभ्य अशा भारतीय संस्कृतीची लक्ष्मरे वेशीवर टांकण्याचे काम सध्या चालू आहे. "भारतीय संस्कृतीला विकृत करण्याचे काम परकीयांच्या अनेक आक्रमणातूनही कधी शक्य झाले नाही. परंतु काही वर्षांतच इलेक्ट्रॉनिक मिडीया व सिनेमा यांच्यातील पैसा कमावण्याच्या स्पर्धेमुळे ते चालू आहे असेच म्हणावे लागेल". यातून सामाजिक जबाबदारी आणि मानवी मुल्ये यांचा न्हास होऊन एक नैतिक पोकळी निर्माण होत आहे. साहजिकच मनोरंजन, विश्रांती, जनजागृती, सामाजिक परिवर्तन, प्रबोधन, इ.साठी जनजागृती प्रसारमाध्यमे जागतिकीकरणाच्या स्पर्धात्मक युगात लैंगिक वासना व विकृती यामध्ये आडकट चालली आहेत, असे म्हणणे चुकीचे ठरणार नाही. त्यामुळे जगात श्रेष्ठ अशा भारतीय संस्कृतीचे संक्रमण व संवर्धन कसे होणार ? असा प्रश्न याठिकाणी निर्माण होतो. तसेच जागतिकीकरणाच्या प्रक्रियेत साधनांच्या अतिरेकी वापरामुळे लोकांना एकत्र टिकवून ठेवणाऱ्या भारतीय सामाजिक प्रथा, परंपरा आणि सामाजिक बांधिलकीची भावना यांचा लोप होत चालला आहे. यातून माणसा-माणसातील 'माणुसकी' नष्ट होवून माणुस-माणुसापासून दुर होत चालला आहे, हे निश्चित.....

भारतीय शेती आणि शेतकरी यांच्या समोर निर्माण झालेली आव्हाने :-

जागतिकीकरणाच्या प्रक्रियेत भारतीय शेती आणि शेतकऱ्यांच्या समोर निर्माण झालेली काही आव्हाने पुढील प्रमाणे सांगता येतील.

अ) अन्नधान्याच्या उत्पादनात घटत्या दराने वाढ

जागतिकीकरणानंतर भारताच्या कृषी निर्यातीत वाढ होईल असे वाटत असतांना तसे घडले नाही. इ.स.

१९९०-९१ देशाच्या एकुण निर्यातीत कृषी क्षेत्राचा वाटा १८.५% होता. तो वाटा २०००-०१ मध्ये १४.०२% आणि २००८-०९ मध्ये ९.३% इतका राहिला आहे. जागतिकीकरणाच्या प्रक्रियेत WTO च्या तत्वाचे पालन विकसनशील देशाने केल्याचे दिसून येते. WTO च्या तत्वानुसार विकसित देशांनी आपल्या देशातील शेतीसंबंधित अनुदान ६ वर्षात २० टक्क्यांनी कमी करणे आणि विकसनशील देशांनी शेती संबंधित अनुदान १० वर्षात १३ टक्क्यांनी कमी करण्याचे ठरले. परंतु विकसित देशांनी WTO च्या तत्वांना 'केराची टोपली' दाखवत Green व Blue बॉक्सेस च्या नावाखाली मोठ्या प्रमाणात आपल्या देशातील शेतकऱ्यांना अनुदाने देत राहिली. परिणामी तेथील उत्पादन खर्च कमी होवून आंतरराष्ट्रीय स्तरावर शेतमालाच्या किंमती कमी होऊ लागल्या आणि तुलनात्मक दृष्ट्या WTO च्या तत्वाचे पालन केल्याने भारतातील शेतमालाचा उत्पादन खर्च विकसित देशापेक्षा अधिक होऊ लागल्याने भारतातील शेतमालाच्या किंमती आंतरराष्ट्रीय स्तरापेक्षा जास्त राहू लागल्या. त्यामुळे आंतरराष्ट्रीय स्तरावर भारतीय मालास योग्य किंमतीच्या बाजारपेठा उपलब्ध होत नाहीत. तसेच केंद्र शासनाकडून शेतीतील उत्पादनाला ऐन हंगामावेळी निर्यातबंदी आणि विदेशी कृषी मालाची आयात यामुळे देशातील शेतकरी निश्चितच अडचणीत सापडला आहे. त्यामुळे इ.स. १९९१ नंतर जागतिकीकरणाच्या प्रक्रियेत शेतीकडे निश्चितच दुर्लक्ष झाले आहे, असेच म्हणावे लागेल.

क) देशातील शेतकरी संकटात :-

जागतिकीकरणामुळे दारिद्र्यास नवनवीन दिशा प्राप्त होत आहेत. त्यामधून भारत देश आर्थिक विषमतेच्या विळख्यात सापडत आहे. ज्यांच्याजवळ जमिन, भांडवल,

(Signature)

PRINCIPAL
Govt. College of Arts & Science
Aurangabad

नौकरी, सामाजिक सुरक्षितता नाही असे लोक बाजारपेठेच्या बाहेर फेकले जात आहेत. देशात ६०% शेती कोरडवाहू आहे. हे निश्चित की, कोरडवाहू शेतकऱ्यांपैकी काहींची परिस्थिती जेमतेम आणि अनेकांची परिस्थिती बिकट आहे. ज्यांच्या पाशी बागायती शेती आहे, त्यांची परिस्थिती साधारणपणे बरी आहे परंतु, समाधानकारक म्हणता येणार नाही. देशात आज बी-बियाणे, रासायनिक खते, मजुरीदर, लागवड व वाहतुक खर्च गगणाला (अतिउच्च) असतांना शेती उत्पादनाला नसलेली योग्य किंमत या अजब-गजब समीकरणामुळे सध्या देशातील शेतकरी विशेषतः कोरडवाहू शेतकरी निश्चितच अडचणीत सापडला आहे. जंगले, जमिनी, खनिजे, नद्या, जलाशये, पर्वते ही पूर्वीपासून कोणत्याही देशाची संपत्ती ओळखली जाते. पण देशातील विकासासाठी त्यांचा आज तत्परतेने आणि वेगाने वापर होत आहे त्यामुळे हा विकास 'विनाशकारी' वाटेकडे तर जात नसेल ना ? अशा प्रकारची एक भिती वाटत आहे. नव्या विकासातून पाणी आणि विजेची मागणी वाढत आहे. मग पाण्यासाठी धरणे तर विजेसाठी विजकेंद्रे अत्यावश्यक आहेत. त्यासाठी शेतकऱ्यांच्या जमिनी आणि आदिवासीयांची जंगले हस्तगत करावी लागत आहेत. त्यामुळे देशातील शेतकरी आणि आदिवासी आपल्या शेती आणि जंगलापासून वंचित होत आहेत.

जागतिकीकरणाच्या नावाखाली देशातील उद्योग क्षेत्रातील परवाना पध्दती रद्द करण्यात आली. तसेच MRTTP अॅक्ट ही रद्द करण्यात आला. त्याचबरोबर कंपनीच्या नफ्यावरील कर मोठ्या प्रमाणात कमी करण्यात आले, केंद्रीय उत्पादन शुल्कात सुट देण्यात आली, निर्यातक्षम उद्योगात १००% विदेशी गुंतवणुकीस मान्यता देण्यात आली आणि त्यामुळे देशातील मुठभर उद्योगकांना

'करोडो-अब्जो' रुपयांच्या आर्थिक सवलती दरवर्षी दिल्या जात असून आणि फक्त एकाचवेळेस देशातील शेतकऱ्यांचे ७२००० कोटी रुपयाचे कर्ज माफ केले तर शासन त्याचा गवगवा अजून कित्येक पिढ्या करेल, ह्यात कुठलेही दुमत नाही.

सेझ (SEZ) प्रकल्पाच्या नावाखाली शासन शेतकऱ्यांच्या हजारो हेक्टरस जमिनी मुठभर हितचिंतक व नातेवाईक उद्योजकांना कवडीमोलाने देत आहे. तसेच त्यातील उत्पादनावर ५ ते १० वर्षांपर्यंत १००% करसवलत आणि दुसरीकडे मुक्त व्यापार धोरण स्वीकारल्या नंतर देखील ऐन हंगामात शेती उत्पादनावर निर्यात बंदी..... आणि पुढे शेतकऱ्यांच्या आंदोलनानंतर जर निर्यातबंदी उठलीच तर भरमसाठ निर्यात शुल्क आकारला जातो. तसेच 'मावळ' सारख्या ठिकाणी पिढ्यान्-पिढीच्या शेतीच्या रक्षणासाठी उतरलेल्या शेतकऱ्यांवर के ला जाणारा 'सिनेस्टाईल' गोळीबार.....यामुळे आपल्या समोर प्रश्न पडतो की, जागतिकीकरणाच्या काळात भारतीय अर्थव्यवस्था खर्चं शेतप्रधान राहिली आहे का ? जागतिकीकरणाच्या नावाखाली देशातील मुठभर उद्योजकांना पोचण्याचे काम शासन आपल्या स्वार्थी नितीतुन करतांना दिसून येतयं आणि शेतकऱ्यांना आपल्या जमिनी कवडीमोलाने विकण्यास भाग पाडतयं, हेच म्हणावे लागेल.

एकीकडे देशातील उद्योजकांना (औरंगाबाद) मर्सडीज कार खरेदी करण्यासाठी ७% व्याजदरावर कर्ज आणि दुसरीकडे शेतकऱ्यांना ट्रॅक्टरस खरेदीसाठी १२% व्याजदारावर कर्ज दिले जाते. मग ही ह्या शेतप्रधान देशातील शेतकऱ्यांची आर्थिक पिळवणुक नव्हे तर काय होय ? खरेतर देशाची अर्थव्यवस्था शेतप्रधान असतांना

तकऱ्यांनी आत्महत्याच का कराव्या ? देशात कधी तसे ऐकावयास मिळाले नाही की, एखाद्या उद्योजकाने आत्महत्या केली आहे.! देशातील बहुसंख्य लोकसंख्या शेतकऱ्यांवर अवलंबून असतांना शासन जागतिकीकरणाच्या आध्यमातून भारतातील शेतकऱ्यांची मुस्कटदाबी करतांना देसुन येतयंहेच म्हणावे लागेल.

नेष्कर्ष :-

- 1) जागतिकीकरणानंतर जरी देशाचा जलद आर्थिक विकास साधला असला तरी देशात दारिद्र्य, आर्थिक विषमता, कुपोषण, प्लॅस्टिक घनकचरा, शहरांतील गलिच्छ वस्त्या आणि झोपडपट्ट्या, गुन्हेगारी इ. प्रश्न उग्र रूप धारण करीत आहेत.
- 2) WTO च्या धोरणामुळे भारतातील शेतकऱ्यांवर निश्चितच अन्याय होत आहे. एकतर विकसित देशातील छुप्या अनुदानामुळे आंतरराष्ट्रीय स्तरावर शेतमालाच्या किंमती कमी असल्याने भारतातील कृषी निर्यात घटत चालली आहे. त्याचबरोबर देशात काही मुख्य शेती पिकांवरील निर्यात बंदी व निर्यात शुल्क जास्त असल्याने देशातील शेतकरी अडचणीत सापडत आहे. एकीकडे उत्पादन खर्च अतिउच्च आणि शेती मालास नसलेली योग्य किंमत यामुळे देशातील शेतकऱ्यांवर एक नविन आर्थिक संकट निर्माण झाले आहे.
- 3) नवीन आर्थिक धोरणामुळे बहुराष्ट्रीय कंपण्या भारतातील बाजारपेठा काबीज करीत आहेत. त्याचा प्रतिकूल परिणाम देशातील लघु, मध्यम आणि कुटीर उद्योगावर पडत आहे.
- 4) जागतिकीकरणाच्या काळात जाहिरातीचे नवे

विश्व निर्माण होऊन अधिकाधिक नफ्याच्या आशेने प्रसारमाध्यमावर स्त्रिच्या शरीराचे विचित्र पध्दतीने चित्रीकरण करुन ग्राहक आकर्षित करण्याची एक विकृत पध्दती निर्माण झाली आहे. देशातील काही टि.व्ही. चॅनल्स, रिअॅलिटी शो, चित्रपट, जाहिराती यातून भारतीय संस्कृतीला वेशीवर टांगण्याचे कार्य सुरु आहे. यातून भारतीय समाजाला एकत्र घट्ट करुन ठेवणाऱ्या प्रथा, परंपरा आणि सामाजिक बांधिलकीची भावना लोप पावत आहे. आणि त्यामुळे समाजात नैतिक पोकळी निर्माण होऊन भारतीय सांस्कृतीक मुल्यांचा ज्हास होत आहे.

समारोप :-

वरील सर्व विवेचनावरुन असे लक्षात येते की, भारतीय अर्थव्यवस्था जरी शेतीप्रधान असली तरी जागतिकीकरणाच्या प्रक्रियेत शासणाची धोरणे उद्योगप्रधान होत चालली आहेत. म्हणुन जागतिकीकरणाच्या प्रक्रियेत मुठभर उद्योजक मालामाल आणि देशातील बहुतांश शेतकरी हताश, निराश, आणि हवालदिल दिसुन येत आहेत. म्हणुन पुढे चालुन एखाद्या पत्रिकेने जर जागतिकीकरणाच्या प्रक्रियेत भारतीय शेतकऱ्यांचे वर्णन करावयाचे ठरविले तर त्यास 'बंद पिंजऱ्यात' दाखवणार नाहीत, एवढीच एक अपेक्षा व्यक्त करुया. जागतिकीकरणाच्या प्रक्रियेमुळे देशातील शेती व शेतकऱ्यांवर जो अन्याय होत आहे, त्यासंदर्भात शासनाने 'भारतीय शेती व शेतकरी' यांना डोळ्यासमोर ठेवून भारतीय शेतीसाठी भरीव आर्थिक तरतुद करावी. त्याचबरोबर भारतीय शेतीसाठी अनुकूल असे कृषी आयात-निर्यात

(Signature)

धोरण आंमलात आणावे जेणेकरुन भारतीय शेतकऱ्यांच्या आर्थिक कल्याणात वाढ होईल.

संदर्भ सूची :-

- १) Indian Economy - Gauray Datta & Ashiwani Mahajan, S.Chand & Company Ltd. New Delhi.
- २) भारतीय अर्थव्यवस्था - प्रतियोगिता दर्पण, आग्रा. भारतीय अर्थशास्त्र ,विकास व पर्यावरणात्मक अर्थशास्त्र - डॉ. जी. एन. झामरे

- ३) विश्व व्यापार संघटन- पि.के. वासुदेव जागतिकीकरण - नलिनी पंडीत.
- ४) भारत विकास की दिशाएँ- डॉ.अमर्त्य सेन कृषी अर्थशास्त्र - डॉ. जे.पी. मिश्र
- ५) दै. लोकमत -१५ मार्च २०१२
- ६) द हिंदु -२७ डिसेंबर २०१०, पी. साईनाथ

ज्योतीचंद्र पब्लिकेशन, लातूर.

ISBN नंबर नुसार पुस्तक प्रकाशनाची सुवर्ण संधी

वैशिष्ट्ये :-

- १) विद्यार्थी, संशोधक, प्राध्यापक व इतर लेखकांचे पुस्तक 'ना नफा ना तोटा' या तत्त्वावर ISBN नंबर नुसार प्रकाशित करणे.
- २) संशोधक, प्राध्यापक यांच्या M.Phil, Ph.D. संशोधनात्मक पुस्तकांना विशेष प्राधान्य.
- ३) यु.जी.सी. च्या नवीन मार्गदर्शक तत्त्वानुसार उच्च शिक्षणामध्ये कार्यरत संशोधनार्थी व प्राध्यापक यांना आपले पुस्तक ISBN नुसारच प्रकाशित करणे आवश्यक आहे. तरी, संशोधनार्थी व प्राध्यापक यांनी आपले मौलिक साहित्य ISBN नुसार प्रकाशित करून घ्यावे, ही विनंती.

- संपर्कासाठी पत्ता -

प्रकाशक,

ज्योतीचंद्र पब्लिकेशन

"ग्यानदेव-पार्वती", R-9/139/6, विशाल शाळेजवळ,

एल.आय.सी. कॉलनी, प्रगती नगर, लातूर.

ता. जि. लातूर - 413531.(महाराष्ट्र), भारत

ऑफिस फोन नं. - 02382 - 241913

मो. नं.9423346913, 9503814000, 9637935252, 7276301000

(Signature)

PRINCIPAL

Govt. College of Arts & Sciences
Aurangabad